

LIBRIS

We know
books

VERSANT

SIMON PRENTIS

VORBEȘTE!

Cum limbajul ne-a făcut oameni

Traducere din limba engleză
de Cosmin Maricari

 VELANT
CĂRȚI ÎNSEMNATE.

PRELUDIU: întrebarea

*Am fost și eu educat cândva... am avut nevoie de ani de zile
ca să trec peste asta.*

Mark Twain

Uneori, cea mai grea parte este să găsești întrebarea corectă. În cartea *Guns, Germs and Steel*, Jared Diamond arată cum a fost inspirat de o întrebare pe care i-a adresat-o Yali, un politician local din Papua Noua Guinee: *De ce oamenii albi au toate mărfurile și noi, oamenii negri, nu avem deloc?* A avut nevoie de 25 de ani pentru a găsi un răspuns convingător. Eu am avut nevoie de 25 de ani doar pentru a ajunge la întrebarea care a dat naștere acestei cărți: *De ce sunt oamenii atât de diferiți de alte animale?* Ca și limbajul pe care îl folosim ca să o formulăm, întrebarea ar putea să pară prea evidentă. Însă răspunsul e înrădăcinat în cuvinte și pare să se fi ascuns în văzul lumii.

Drumul sinuos care m-a condus către acesta a început odată cu primele mele experiențe ca interpret în japoneză. După aproape opt ani petrecuți în Japonia, învățându-le limba și pregătindu-mă pentru a putea să o folosesc ca profesionist, lucrul pe care l-am descoperit când am început să lucrez cu adevărat a fost surprinzător: mă regăseam frecvent în situații, în special în contextul lumii afacerilor, în care ambele părți se disprețuiau pe ascuns, lăsând de înțeles că nu puteau să aibă încredere în ceilalți,

pentru că erau „străini“ și criticând felul lor de face afaceri și alte obiceiuri „stranii“.

Să fiu prins între aceste două lumi (uneori chiar în aceeași cameră), când fiecare dintre părți îmi vorbea mie într-o limbă pe care ceilalți n-o înțelegeau și totuși ambele părți aveau încredere în mine, era o senzație foarte ciudată: nu doar pentru că le puteam înțelege limba, ci și pentru că familiaritatea mea față de cultura lor îi făcea să creadă că sunt unul „de-ai lor“, spre deosebire de persoanele cu care mă plăteau ca să poată vorbi. Era straniu în special pentru că niciunii dintre ei nu știau că partea opusă face exact același lucru. Și nu era treaba mea să le spun. Eu eram doar un angajat.

Am realizat cu rapiditate că, în majoritatea cazurilor, neîncrederea și părerea proastă despre „cealaltă parte“ erau cauzate de ignoranță și/sau de lipsa de interes față de cealaltă cultură, de faptul că nu aveau abilitatea sau bunăvoința de a se pune în locul cuiva crescut într-o cultură diferită. Într-o anumită măsură, acest lucru poate fi iertat: ceva ce nu ai trăit niciodată poate fi greu de înțeles. Dar, de prea multe ori, reacția implicită părea să fie că un lucru de care nu auziseră nu conta. Remarcabil era (mi s-a părut mie) că această tendință era mai frecventă în rândul celor „mai educați“ dintre oamenii cu care aveam de-a face: poate din cauză că, atunci când te concentrezi intens asupra sofisticării culturii proprii, începi să suspectezi absența sofisticării în alte culturi și distanța potențială între acestea și se pare și mai mare.

La început, munca mea s-a limitat în principal la interacțiunea dintre Japonia și Marea Britanie, amândouă națiuni insulare cu niște culturi vechi, independente și mândre, care tind să cultive un anumit nivel de aroganță. Însă, pe măsură ce am căpătat experiență și serviciile mele au devenit mai populare, am început să primesc cereri de a interpreta în țări în care urma să lucrez cu persoane din alte culturi vorbitoare de engleză sau prin intermediul unui alt interpret. Și în aceste situații am văzut că se întâmplă același lucru. Dacă nu depun efortul de a ieși din cutia lor culturală, oamenii de

oriunde din lume, din orice grup unic, par să rămână blocați în presupunerile lor, fără a fi dispuși să-i accepte pe „ceilalți“.

Așa că am început să mă gândesc cum aș putea scrie o carte inspirată de aceste experiențe, pentru a încerca să evidențiez aceste atitudini complet absurde. A fost cu adevărat ridicol să văd două (sau mai multe) grupuri de persoane care se mândreau cu superioritatea culturii proprii, fără a realiza că erau în secret tratați drept inferiori de exact aceiași oameni pe care-i priveau de sus și din exact aceleași motive. Titlul pe care l-am ales inițial pentru această carte era *Orientalul îndepărtat, Occidentul îndepărtat*, pentru că părea o cale elegantă de a rezuma abisul care le despărțea percepțiile, apoi, pe măsură ce am început să mă învârt în cercuri mai înalte, am fost tentat să adaug și *un vis îndepărtat*: celebritatea nu e nicidecum imună la snobismul cultural.

Principală mea grijă era să dovedesc că mitul e fals. Voiam să arăt că facem cu toții același lucru, doar în moduri diferite, și că nu există niciun motiv să credem că un mod de a face un lucru e mai bun decât altul, în afară de faptul că suntem obișnuiți cu acesta, ceea ce e o scuză destul de proastă. Indiferent dacă vorbim despre limbă, mâncare, artă, religie sau sport, cultura „ta“ este doar un alt accident înghețat în cursul istoriei, înclinată periculos pe marginea prăpastiei de pe muntele timpului, bătută și tăiată de cioburi arbitrare peste care a dat pe drum, niciun motiv de a te simți superior sau mândru. După cum mi-a spus un prieten din Australia atunci când i-am explicat ipoteza mea: „Amice, noi aici avem o zicală pentru asta: *Același rahat, altă găleată*“. Aceasta aproape că a devenit titlul cărții.

Doar că problema e mai complicată. Mult mai complicată. Un lucru care s-a tot întâmplat, de multe ori (din nou) cu persoanele care se considerau mai culte, era că acestea foloseau un cuvânt pe care-l considerau specific pentru limba proprie (să zicem, „solomonar“⁶) și apoi se întrebau cum va putea fi acesta tradus. Nu

* În engleză, „soothsayer“, cu sensul de clarvăzător, vizionar, profet. (n.t.)

pentru că aveau impresia că nu cunosc cuvântul, ci pentru că erau cu adevărat convinși că s-ar putea să nu existe un cuvânt echivalent în cealaltă limbă. Pentru că, evident, nu există. Acest lucru se întâmplă cu aceeași frecvență în ambele limbi. Fiecare cultură are cuvinte speciale despre care crede că sunt unice. Însă asta înseamnă să transformi ignoranța într-o virtute: limba este limitată doar de inteligența vorbitorului. Toți putem spune ceea ce trebuie să spunem, în orice limbă.

Așa am început să mă gândesc tot mai profund la cuvinte, de unde vin, cum de am ajuns să le folosim și de ce suntem singurele animale care o fac, având în vedere că abilitatea noastră de a vorbi este în mod clar cea mai valoroasă trăsătură a oamenilor. Însă am descoperit destul de repede că literatura de specialitate nu mă putea ajuta prea mult: originile limbajului continuă să fie considerate unul dintre marile mistere ale umanității, un lucru despre care majoritatea teoreticienilor par să creadă că a apărut brusc într-o bună zi, datorită unei norocoase, însă la fel de inexplicabile „revoluții cognitive”. Ce anume ar fi putut cauza acest lucru se discută prea puțin, doar o mulțime de zbateri neurobiologice în întuneric și speculații nesfârșite despre natura gramaticii.

Nu e surprinzător: aceasta nu e o întrebare care să ne fi preocupat prea mult în cea mai mare parte din istorie. Ca și aerul pe care-l respirăm, limba a fost un dar de la zei și orice altă discuție era degeaba. Însă publicarea *Originii speciilor* a stricat acest plan: ca și toate celelalte lucruri, a devenit clar că limba trebuie să fi evoluat, dar, deși Darwin a realizat că aceasta era cheia enigmei a ceea ce a numit „intellectul nostru divin”, nu a știut cum să o explice. Deoarece, dacă secretul evoluției era „transmitere cu modificări”, nu pare să existe vreun lucru din care limba putea să provină sau din a cărui modificare putea să apară: nu mai există nimic asemănător în restul regatului animal.

Dar poate că am căutat în locul nepotrivit. Orbiți de obsesia lor de a descâlci complexitatea gramaticii, lingviștii au pus căruța în fața cailor: Chomsky, cu structurile lui sintactice întortocheate, nu a văzut pădurea din cauza copacilor. Gramatica e inutilă fără

cuvinte, după cum vă poate spune oricine s-a chinuit vreodată să învețe o limbă străină. Primul pas pe calea de la comunicarea între animale la limbaj nu a fost – nu avea cum să fie – apariția gramaticii. Schelele conștiinței sunt construite din cuvinte și în această structură a cuvintelor trebuie să găsim indiciul crucial.

Așa că am decis că povestea trebuie să înceapă de aici. Dacă limbajul ne definește, trebuie să ne concentrăm asupra aspectelor esențiale: cum și de ce funcționează atât de bine trucul limbajului pentru noi. Întrucât e important să realizăm cât de simplu, dar și cât de arbitrar este procesul și să reținem că nu e nimic magic în sunetele propriu-zise ale cuvintelor pe care le folosim. În fond, sunt doar niște mormăituri modificate, atâta tot. Dar originea vorbirii nu este singurul aspect pe care trebuie să-l luăm în considerare, oricât de vital ar fi acest aspect. Ce e important este ce facem cu aceasta, deoarece cuvintele celor pe care îi admirăm, liderii noștri, indiferent dacă sunt culturali, religioși sau politici, pot determina cursul și chiar finalul vieților noastre. Pentru a înțelege cu adevărat efectul pe care îl are limba asupra noastră, trebuie să cercetăm originea vorbirii.

Un alt aproape titlu al acestei cărți. *Originea spiciurilor*. Jocul de cuvinte a fost aproape irezistibil. Dar imaginea de ansamblu este chiar și mai mare. Limbajul nu este doar un lucru util, așa cum este un gât mai lung sau un picior cu membrane între degete pentru individul care moștenește o asemenea trăsătură. Să poți vorbi nu este doar un avantaj gradual, ca un deget mare în plus sau vederea în culori. Capacitatea de a comunica cu alți indivizi în detalii fără sfârșit, nelimitate, este o transformare revoluționară: o schimbare totală a paradigmei, o singularitate în evoluția vieții. Limbajul este ceea ce ne face cu adevărat oameni.

Aceasta este povestea acestei cărți. Cum am ajuns să stăpânim limbajul, de ce ne oferă un asemenea avantaj, cum ne-a schimbat, cum l-am folosit și unde ne poate duce mai departe – călătoria nu e încă terminată. Poate că limbajul este ceea ce ne face oameni, dar lumea e încă divizată de credința noastră greșită în superioritatea anumitor culturi, religii și identități, în special cele

personale: încă nu am reușit să ne desprindem de iluzia excepționalismului, care ne împiedică să realizăm că luptăm toți în aceeași tabără, până la urmă.

Prima jumătate a cărții analizează ce este limbajul și cum funcționează (Capitolul 1), precum și consecințele inevitabile ale adoptării acestuia: apariția culturii sociale (Capitolul 2), a religiei (Capitolul 3) și a identității personale (Capitolul 4). În partea de mijloc, Capitolul 5 numără modurile în care am reușit să ne reconectăm cu sinele nostru de dinaintea vorbirii: antidoturile pentru capcanele seducătoare ale limbajului. Ultimele trei capitole se concentrează asupra beneficiilor mai tangibile ale călătoriei noastre în lumea cuvintelor: cum știința ne-a condus la o înțelegere mai stabilă a naturii universului și a locului nostru în acesta (Capitolul 6), de ce puterea cunoașterii a impulsionat apariția unor media noi mai eficiente (Capitolul 7) și încotro ar trebui să ne îndreptăm dacă e să folosim aceste cunoștințe pentru a ne salva pe noi de noi înșine (Capitolul 8).

De fapt, nu avem de ales. Principalul scop al limbajului este comunicarea și, pe măsură ce remarcabila noastră cursă ca de montagne russe de la vânători-culegători la hipsteri urbani se prăvălește către masa critică a interconectării, logica sa va deveni până la urmă convingătoare.

Lectură plăcută!

Simon Prentis, Londra, 2021

Cuprins

PRELUDIU: întrebarea	11
CE: trucul vorbirii	21
Magia noastră misterioasă	21
De la analog la digital	26
Școala de gramatică	31
Scrisul de pe zid	36
Nu suntem singuri	42
Nașterea Babelului	46
Banii proștilor	51
CUM: capcana culturii	57
Cutia cu cifru	57
Felii de timp	61
Omul de pe Lună	67
Mâncare inconfortabilă	71
Câteva cuvinte despre barbă	75
Țăță de măță	80
Du-te-vino	86

DE CE: capcana credinței	91	INFORMAȚII: aplicarea științei	209
Nașterea credinței	91	Bețe și umbre	209
A murit pentru păcatele noastre	97	Ceața înțelepciunii	214
Casa monoteismului	102	Jocul de-a denumirea	220
De la animism la ateism	107	Față în față cu faptele	225
Prețul superstițiilor	113	Planificarea viitorului	231
Amfetamina popoarelor	119	Convergență	237
Eficacitatea rugăciunii	125	Tranzitul lui Venus	242
CINE: capcana identității	131	CUNOAȘTEREA: meme mai presus de gene	248
Un pronume incert	131	Șoc și groază	248
Exist, deci gândesc	137	Cu gândul la mâncare	253
Singurul supraviețuitor	143	Viralizarea	259
Un nume ce-i?	148	Apă nu se face	264
Dincolo de gen	153	Proiectul uman	269
Criza identității	159	Mașinării moi	275
Refugiul ticăloșilor	164	Creierul mondial	281
EVADAREA: sex, droguri și muzică	170	INȚELEPCIUNEA: creșterea mizei	286
Id-entitatea	170	Imaginează-ți pacea	286
Dincolo de cuvinte	176	Să încasăm un cec	292
Vindecare sexuală	182	Războiul s-a terminat	297
Dezlegarea minții	187	Unirea	302
Breaking Good	192	Rezoluția 377	307
Condiția muzicii	197	Marea Putoare	314
Ce nu se poate spune	203	Dincolo de cuvinte	319
		Anexă	325
		Lecturi suplimentare	343

CE: trucul vorbirii

O minte îngrădită de limbaj este în temniță.

Simone Weil

Magia noastră misterioasă

Ai rămas vreodată fără voce? Dacă da, probabil că știi cât de frustrant este să nu poți spune celorlalți ce dorești, să-ți exprimi sentimentele sau să comunici mesaje care nu pot fi transmise prin gesturi simple. Vorbirea ni se pare de la sine înțeleasă, așa că de obicei nu observăm că ne bazăm cu totul pe ea. Dar încearcă să nu scoți un cuvânt timp de oră atunci când ieși cu prietenii tăi data viitoare. E un lucru greu de făcut. Dacă nu poți vorbi, înseamnă că ești lăsat pe dinafară, din simplul motiv că nu te poți alătura conversației. Fără o voce, prezența ta începe să se estompeze treptat.

Dar măcar poți înțelege despre ce se discută. Imaginează-ți că nu ai putea nici să înțelegi. Asta simți atunci când trăiești în mijlocul unei culturi a cărei limbă nu o vorbești. Ești blocat în lumea ta proprie, separat de restul lucrurilor care ne fac oameni. Fără limbaj ne întoarcem la originile noastre animale, capabili să arătăm doar cele mai fundamentale sentimente. În fond, de acolo începem toți. După cum va ști orice părinte, până când învață să vorbească, un copil nu este altceva decât un animal de companie drăguț și foarte neajutorat. Indiferent ce altceva va fi greșit, Biblia are cu siguranță dreptate în această privință: *la început a fost Cuvântul.*

Totul începe cu niște cuvinte, pentru că fără ele nu putem fi decât ce ne permit genele noastre să fim: o specie de primat vulnerabilă și în cea mai mare parte lipsită de păr, captivă senzațiilor proprii, încercând să ghicească ce simt toți ceilalți. Nu e de mirare că animalele sunt atât de sperioase. Când nu ai un limbaj ești pe cont propriu, fără protecție împotriva celor mai rele temeri ale imaginației tale, limitat la confortul material și la viclenia de animal. Fără cuvinte care să le poate defini și discuta, nu pot exista începuturi, finaluri și nici vreo cale de a măsura spațiul dintre acestea, prin urmare nici cultură, tehnologie, civilizație. Din punct de vedere genetic, tot ce pare să ne separe de primatele cu care ne înrudim este o minusculă picătură de mazăgă, un simplu punct procentual dintr-un genom pe care îl avem în cea mai mare parte în comun cu alte creaturi de pe planeta noastră, însă diferența dintre un cimpanzeu și un cosmonaut este literalmente astronomică. ADN-ul nu poate nici măcar să înceapă să explice această diferență.

Limbajul însă o face.

Asta pentru că limba este programul de succes care le întrece pe toate celelalte. Este cel mai important program, pentru că ne permite să împărtășim idei și să ne unificăm conștiința ca specie. Ca să adaptez o imagine celebră, dacă eu am un măr și tu ai o portocală și facem schimb, fiecare dintre noi continuă să aibă un singur fruct. Însă, dacă eu am o idee și tu ai altă idee și facem schimb de idei, fiecare dintre noi are două idei. Magia cuvintelor permite acest lucru. Aplică acest proces într-o comunitate întregă și dintr-odată te confrunți cu o creștere exponențială a cunoștințelor. Să te naști într-o lume cu limbaj înseamnă să nu mai fii limitat de ideile și percepțiile proprii, ci să ai posibilitatea de a accesa toate ideile comunității, practic creând un creier al grupului. Ideile sunt cele care fac diferența și limbajul este ceea ce ne permite să le transmitem.

E un truc destul de impresionant. Trebuie doar să fac niște zgomote cu gura ca să transfer un gând din interiorul capului meu în capul tău, fără a mai trebui să fac altceva. Nu trebuie să fac

niciun gest, chiar dacă acestea ar putea fi utile. Nu am nevoie de echipamente speciale. Nici măcar nu e necesar să mă vezi. De fapt, nu trebuie nici măcar să știi cine sunt. E o magie puternică. Și asta nici măcar nu e totul. Prin magia suplimentară a scrisului, pot să folosesc limbajul pentru a călători în timp și, de unde sunt acum, pot să-ți comunic idei pe care le vei citi la mult timp după ce le-am gândit, le-am scris sau le-am publicat. S-ar putea să fiu deja mort până când le vei citi și aceasta nu ar afecta comunicarea. Nici măcar nu trebuie să vorbești limba în care scriu, ai putea să citești o traducere și tot vei înțelege ce vreau să spun.

Ca orice formă de magie, puterea sa de a ului se bazează pe faptul că nu înțelegem cu adevărat cum funcționează trucul. Problema limbajului este că îl dobândim atât de ușor. Indiferent în ce țară sau cultură ne naștem, stăpânim limba maternă până să începem școala și dobândim și un accent local perfect în același timp. Cu toate acestea, nu avem absolut nicio idee cum de reușim acest lucru. Ca și mersul, apare natural. Însă, după cum descoperim când luăm contact cu o altă limbă, limbajul nu e atât de natural pe cât credeam. Chiar dacă e lucrul care ne distinge de alte animale, limba nu este deloc ca mersul pe jos. Toți mergem mai mult sau mai puțin la fel, însă felul în care vorbim poate fi foarte diferit.

Cel puțin așa poate să ni se pară. Prima expunere la o altă limbă, în special una care nu este înrudită cu a noastră, poate să fie șocantă: dintr-odată, zgomotele care ies din gurile altor persoane nu mai au niciun fel de sens. De fapt, facem cu toții același lucru, doar în moduri diferite. Folosim cu toții combinații simple de sunete pentru a exprima și transmite sensuri, deși sunetele pe care le folosim ar putea să nu fie la fel și modurile în care le organizăm sunt diferite. Însă, în esență, trucul limbajului este identic oriunde apare. Nu facem altceva decât să atașăm o suită digitală de zgomote conștiinței noastre și să o folosim ca unealtă pentru a împărtăși cunoștințe cu alte persoane. O suită digitală de zgomote? Serios?

Ce e surprinzător este că asta ni se pare surprinzător. Însă de cele mai multe ori nu ne gândim la limbaj sau cum funcționează